

CRKVA GOSPINA UZNESENJA U KAŠTEL LUKŠIĆU I OKVIRI ANTEPENDIJA NJENIH OLTARA

Deša Diana

Kaštel Lukšić bio je odvajkada granica između splitskih i trogirskih posjeda. Ona se spuštala isturenom prirodnom liticom koja je od Ostroga vodila k moru. Baš uz more, u slikovitom kaštelanskom zaljevu, na malom otočiću uz samu obalu, poput kaštela u Gomilici bio je podignut ovaj u Lukšiću. Njegova arhitektura predstavlja spoj ladanjske vile i obrambene utvrde koja je pomičnim mostom bila vezana s kopnom.¹⁾ Kaštel u Lukšiću bio je podignut od braće Nikole i Jerolima Vitturi, dozvolom dobivenom od trogirskog kneza Dragazza da Pesaro 11 studenog 1487 g.²⁾ U izgradnji zida koji je okruživao pripadajuće selo sudjelovalo je i stanovništvo. Most koji je spajao kaštel s kopnom vremenom je zasut a čitavo naselje mnogo je izgubilo od svoje povijesne vjerodostojnosti.

Lukšiću je pripadala crkvice posvećena Gospi Uznesenja koja se nalazi na putu od stare autoceste u utvrđeni kaštel. Njeni vlasnici izgubili su se u vrtlogu prošlog rata, a njihov kaštel doživio je žalosnu sudbinu poput mnogih sličnih primjera diljem Hrvatske. Stilski namještaj XIX stoljeća, slike, arhivska građa i drugo, uništeno je zauvijek. Tako je vjerojatno nestao svaki podatak o crkvi jer, postojeći župski arhiv, te arhivska građa s područja Splita nema podataka koji bi se odnosili na spomenutu crkvu, a možda se nađe u arhivu Zadra ili Trogira. Za sada se jedino možemo osloniti na vizitaciju biskupa Manole iz XVIII st. Vrlo je vjero-

¹⁾ B. Matijaca: Kaštelanska povijest, Split 1881; P. Andreis: Storia della città di Traù, Libro settimo, Spalato 1908.

²⁾ K. Cicarelli: Vitturijev utvrđeni dvorac u Kaštel Lukšiću, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14, Split 1962; C. Fisković: Umjetnost i umjetnički obrt XV—XVI stoljeća u Splitu, Zbornik Marka Marulića 1450—1950, Split 1950.

Kaštel je s naseljem brojio 120 obitelji ili 800 duša prema drugoj Manolinovj vizitaciji od 28. srpnja 1760, str. 335.

jatno da su se mnogi podaci nalazili u knjigama ekonomata gdje su se unosili troškovi isplata i narudžaba, a ti su se podaci obično čuvali u obiteljskom arhivu. Iako je bila privatno vlasništvo, služila je kao župna crkva stanovništvu sve do izgradnje nove, postojeće u XIX st.³⁾

Crkvice je gotičko-renesansna građevina. Ima izduženi pačevorinasti tlocrt s dodanom kapelom i sakristijom, što ostavlja utisak križnog tlocrta, i pravokutnu apsidu. Sa sjevera, uz apsidu dodana je sakristija.⁴⁾ Građena je od pravilno oblikovanih klesanika. Pročelje joj je usmjereno prema zapadu. Glavna vrata imaju kamene dovratnike i nadvratnik bez profilacije. Arhitrav je profiliran, po sredini mu je uklesan križ jednakih krakova s četiri ukrasne rozete u međuprostoru krakova, te natpis:

HIERONIMO E NICOLO VICTURI FRADELI FECE
NO QUESTA OPERA — AL ONOR — DELA — GLORIOSA VER
ZINE — MARIA ET — D — LORO — DEVOTION — ET DELI
VILICI — M — D — XXX — AP — X —

S donje strane glavnog pročelja prema jugu, uzidana je nadgrobna steļa na način rimskih, s natpisom: D M

VITALIONI CON
SERVO QVI VIX
ITAN N P MXXX X
MARITIMA-Co
NIVGI POSVIT

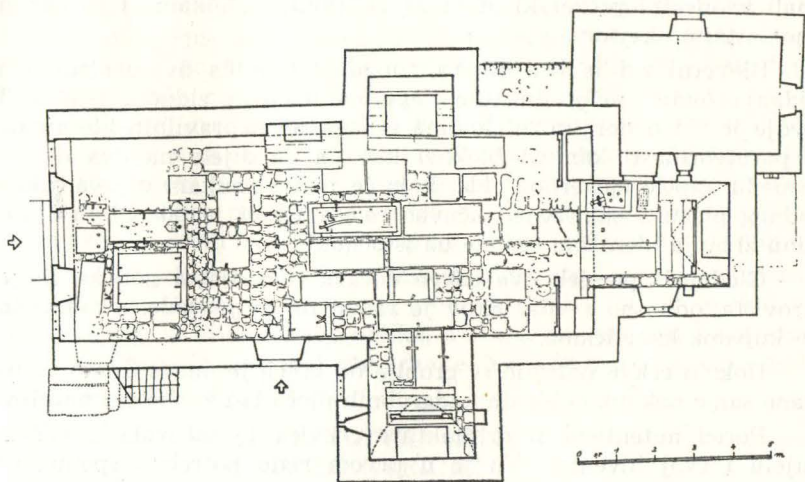
Sama vrata imaju rasterećenje u obliku monolitne kamene grede postavljene po sredini dužine horizontalno, dakle jedan konstruktivni elemenat tipičan za period gotike. Mali kvadratni prozori sa strana tipični su za sakralne građevine iz vremena renesanse, a između 1500 i 1600 godine, pa se slični primjeri mogu naći na mnogim crkvicama istog perioda u Dalmaciji i Istri.⁵⁾ Nad arhitravom je gotička niša koja, gledajući kompoziciju ove fasade u cjelini, odudara od ulaznih vrata. Ona je gotičkog sedlastog oblika, i možda je pripadala ranijoj fazi gradnje crkve jer struktura zida ostalog zidnog plašta pokazuje da su donji dijelovi u visini cca 1 m od današnjeg nivoa drugačiji od gornjeg dijela. Pročelje je naglašeno lijepim gotičko-renesansnim kolutom, iznad kojega je zvonik na preslicu s dva zvona. Zvona su nestala.⁶⁾ Stu-

³⁾ *Secunda visitatio* Gnelis Civitatis et Diocesis Illmi et Rme Dni Dni Didaci Manola Eps Traguriens Incepta de Anno 1759, na str. 332, Vidit autem Sacrestiam ipsam quam angustam cuius tamen ampliacionem non decrevit, cum in edificatione novae Ecclae in animo sit incollarum novam et decentem construere...

⁴⁾ Vidi bilješku 3.

⁵⁾ Primjer iste kompozicije pročelja pruža renesansna kapela sv. Roka na Peristilu u Splitu iz 1516. godine.

⁶⁾ *Manola* — isto str. 331 a: Vidit Campanile cum duabus Campanis.

35. Crkva Gospe Uznesenja u Kaštel Lukšiću, snimak tlocrta ing. arh. S. Machiedo

pići su mu renesansni, žlijebasti s polukružnim završetkom i metalnim križem na vrhu.

Južni zid pokazuje nešto nepravilniju strukturu klesanaca. U donjem dijelu, u visini cca 1 m od današnjeg nivoa zemlje klesanici su oblikovani sitnije, zatim su pačetvorinasti, a potom ponovo gotovo kvadratnog oblika. Ista struktura zida ponavlja se na istočnom, odnosno sjevernom pročelju. Dodana kapela južnog pročelja pokazuje međutim jedinstveno tretiranje zidne površine, s tim što su ugaoni klesanici veći. Ulazna južna vrata imaju kameni okvir i nadvratnik jednostavne profilacije. Na zapadnom zidu južne kapele prilikom konzervatorskih radova otkrivena je puškarnica.⁷⁾ Uz nju je mali prozor gotičke profilacije sa vijencem koji pokazuje odlike renesanse. Njen južni zid ima pri vrhu zabata ugrađen renesansni fragment. Devet kamenih stuba vodi do podesta preko kojega se ulazi u pjevalište vratima koja imaju okvir monolitnih kamenih greda, i udaljena su od ugla jugozapadnog zida cca 0,60 m. Ugaono kamenje je pačetvorinasto. Kapela i sakristija imaju po jedan mali kvadratni prozor.

Istočni zid ponavlja tehniku zidanja južnog. Visina krovišta mu je niža od sljemena krova crkvice. Uz istočni zid sagrađen je grob u obliku sarkofaga s kamenim križem. I ovaj zid ima

⁷⁾ Puškarnice ima i lastovska crkva sv. Marije na Grži, vidi C. Fisković: Lastovski spomenici, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 16, str. 59; Orebička franjevačka crkva, vidi isti autor: Franjevačka crkva i samostan u Orebićima, Zbornik Gospe Anđela u Orebićima, str. 48, zatim crkva u Postirama, na Otoku kod Korčule, itd.

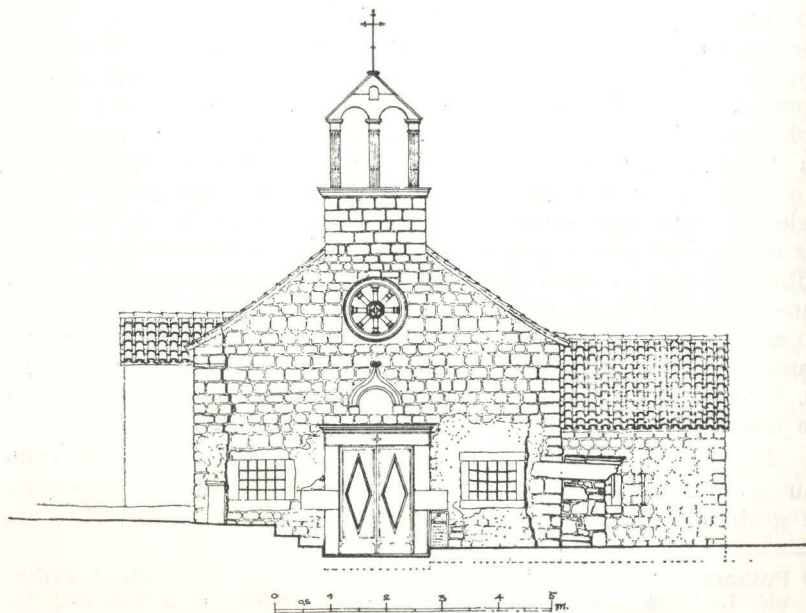
mali kvadratni prozorski otvor sa željeznim rešetkama i kamenim monolitnim okvirom.

Sjeverni zid je bez otvora. Stoga je tehnika dvaju struktura zidanja ovdje uočljivija više nego na ostalom zidnom plaštu. I ovdje je zid u donjim dijelovima građen od nepravilnih klesanika, a pačetvorinasti kameni blokovi kao da ga dijele na dva dijela. Između kapele sjevernog zida, koja je jedini žbukani dio vanjskog zidnog plašta i sakristije, sačuvao se grob koji je po obliku i načinu zidanja identičan onome uz istočni zid.

Gledajući presjek ove crkve uočava se sedlasta gotička linija krovišta, odnosno svoda. Krov je rađen na dvije vode, a pokriven je kupama kanalicama.

Uokolo crkve nalazilo se groblje od kojeg je danas ostalo sačuvano samo nekoliko običnih nadgrobnih ploča bez znakova i natpisa.

Pored autentičnosti arhitekture crkvice je sačuvala u većem dijelu i svoj inventar. Tu je u prvom redu potrebno spomenuti drvene oltare s lijepim okvirima antependija, zatim korsku drvenu ogradu, zvono s reljefnim ukrasima iz početka XIX stoljeća u stilu ampira, a koje je upravo po svom ukrasu rijetko, freske južne kapele, uljana platna u finim okvirima veoma oštećena, i kamene grobne ploče. Taj nam inventar potvrđuje u prvom redu materijalno blagostanje naručioca i profinjenost njegova ukusa, i što

36. Crkva Gospe Uznesenja u Kaštel Lukšiću, snimak pročelja ing. arh. S. Machiedo

je još važnije, dokazuje da je ova mala periferna sredina bila i ostala dio jedne šire, vrijednije spomeničke baštine. Sačuvanost samo drvene ograde pjevališta i okvira antependija do naših dana dobiva još više na značenju kada se ima u vidu činjenica da je zbog trošnosti građe vrlo veliki broj drvenih spomenika, osobito oltara nestao u XVII st. konačnim prodorom baroka u naše krajeve kada se ovi posljednji zamjenjuju novim, mramornim.⁸⁾ Ovom prilikom predmet posebnog interesa su drveni okviri antependija, pa će stoga ostali sačuvani inventar crkve biti samo spomenut.

Pločnik crkve je kameni. Čine ga kvadratne ili pačetvorinaste ploče između kojih su umetnuti grobovi. Grobne su ploče mahom standardnog pačetvorinastog oblika, a svega nekoliko su kvadratne. Pet grobnih ploča nosi različite oznake. Na jednoj u prostoru apside je natpis u klasičnoj kapitali:

SEPVLTVRA DE P
AVLO GVRICICH
ET DE EREDI SVI

Uz ovu je ploča ukrašena mačem i štitom. Prema dršku mača koji ima balčak u obliku svinute S volute možemo ga datirati u rano XVI st.⁹⁾ Drugi grob sadrži također prikaz mača uz kojega je još i bojna sjekira, te natpis:

SIRENVVS GEORGIS
LIVACOVICH SI SVIS J
HERS VIVENS POS¹

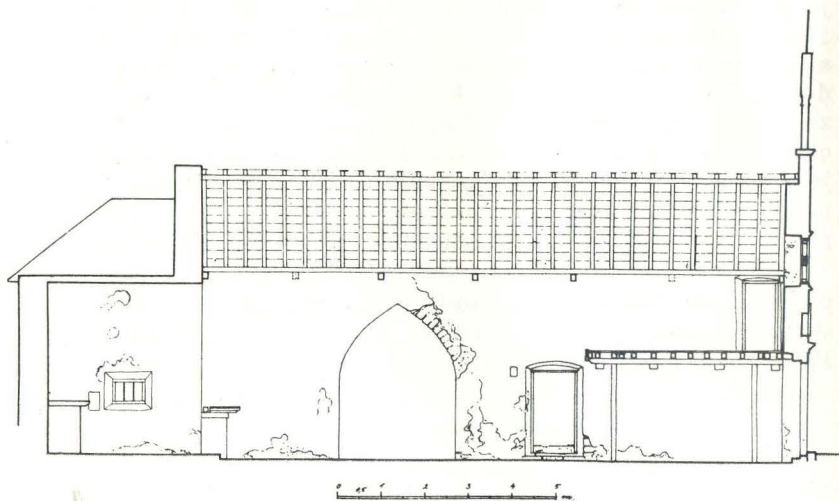
Mač ima svinutu liniju i ravni balčak pa ga na temelju komparativnog materijala možemo pripisati XV st.¹⁰⁾ Oba tipa mača mogu se naći u zemljama srednje Evrope, u Italiji posebno, pa je sigurno da su za pokojnikova života u naše krajeve mogli biti uvezeni i sa sjevera i sa juga. Istom vremenu pripada i bojna sjekira. Na susjednoj grobnoj ploči prikazane su škare presječene u gornjem dijelu, pa zaključujemo da je grob pripadao obitelji nekog krojača. Posljednja ploča s ukrasom ima gotički grb ali bez ikakva natpisa pa nije moguće utvrditi njenu pripadnost.

Na unutrašnjem, sjevernom zidu i na zapadnom zidu ispod pjevališta ugrađena je kamena škropionica pridržana od rastvorene šake s uklesanim križem.

⁸⁾ Oslanjajući se na Manolinu vizitaciju Fisković kaže da su krajem XVIII st., izgradnjom novih baroknih oltara u trogirskoj katedrali bili uklonjeni stari koji su imali drvene antependijske okvire, vidi C. Fisković: Opis trogirске katedrale iz XVIII st., Split 1940.

⁹⁾ G. Laking: A Record of European Armours and Arms through seven Centuries XVII, London 1920, str. 299; Isti tip mača — vidi V. Čurčić: Starinsko oružje u Bosni i Hercegovini, Glasnik Hrvatskog državnog muzeja u Sarajevu, god. LV, Sarajevo 1943, str. 87.

¹⁰⁾ Nav. dj. str. 80. Slična uklesana balta na nišanu kraj Glamoča, te na korskim sjedalima splitske stolne crkve.

37. Crkva Gospe Uznesenja u Kaštel Lukšiću, snimak presjeka ing. arh. S. Machiedo

Pjevalište je smješteno u visini cca 2,5 m od nivoa pločnika. Imalo je lijepo izrađenu ogradu, koja se, iako rasuta, sačuvala u većem dijelu. Po tipu vrlo je slična stubišnoj ogradi Palazzo Angela u Veneciji iz XV st.¹⁴⁾ Međutim veliku tipološku sličnost i isti način obrade ukrasa pojedinih dijelova koji se, nakon što su izrezbareni spajaju u cjelinu, možemo naći i na tranzenama samostana benediktinki u Trogiru. Stoga smo skloniji vjerovanju o primatu domaćih radionica pri izradi ograde pjevališta lukšićke crkvice.

Pri konzervatorskim radovima na crkvi 1966. g. naslućeno je da je crkva bila oslikana freskama. Istraživanja u južnoj kapeli 1969 g. potvrdila su tu pretpostavku. Ispod četiri sloja vapna otkrivene su freske koje na istočnom zidu sadrže prizor »Rođenja«, a na zapadnom ili »Krštenje« ili »Pokolj nevine djece«. Freske se mogu datirati negdje oko 1600. Sadržajno, kompoziciono i koloristički naslikane su u dva različita tretmana.

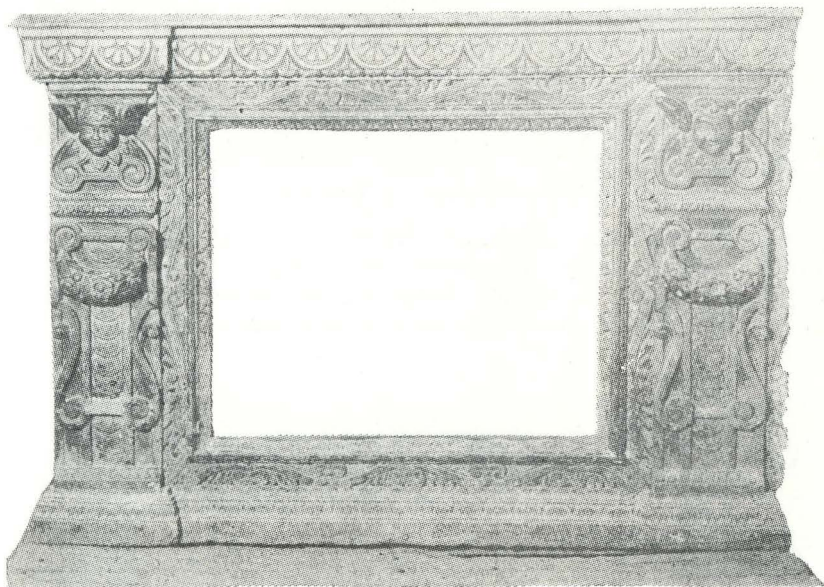
Freska istočnog zida znatno je bolje očuvana. Rečeno je da predstavlja »Rođenje«. Gospa u sjedećem stavu nosi Krista. Kompoziciju sa strana određuju likovi krilatih anđela, od kojih onaj desni sjedi i oslanja se na jedan, također sjedeći lik, a lijevi stoji lagano isturene nage noge, oba u odjeći bogatih nabora, opružene kovrčaste kose. Iza Gospe su likovi triju svetaca, od kojih je onaj srednji, čini se, ženski, dok dva pokrajna predstavljaju bradate muškarce zrele dobi. Lijevi ima podignutu desnicu i prstom po-

¹⁴⁾ P. Molmenti: Storia di Venezia nella vita privata I, Bergamo 1905, str. 91.

kazuje prema nebu, a pogled mu je usmjeren ka Kristu. Između ovog lika i stojećeg anđela ukomponiran je mladenački lik muškarca lagano savijene kose, blagog i smirenog pogleda. Nad ovom grupom lepršaju krilati anđelići.

Kompozicija je prilično oštećena. Prevladava oker boja koja daje ugodaj i likovima i pozadini na kojoj su smješteni. Crtež jakih obrisa je naglašen. Mase su komponirane u volumenu, pomalo maniristički.

Druga kompozicija, vjerojatno, predstavlja »Krštenje« ili što je manje vjerojatno »Pokolj djece«. Koloristički je potpuno različita od one na suprotnom zidu. Stupanj oštećenosti je tako velik da je svaki detaljni opis i sigurna atribucija isključena. Mogla bi predstavljati i »Bijeg u Egipat«, no obzirom na susjedno »Rođenje« skloniji smo vjerovanju da se radi o »Krštenju«. Po sredini kompozicije ostao je sačuvan prikaz četveronožne životinje, možda

38. Okvir antependija oltara u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću (br. 1)

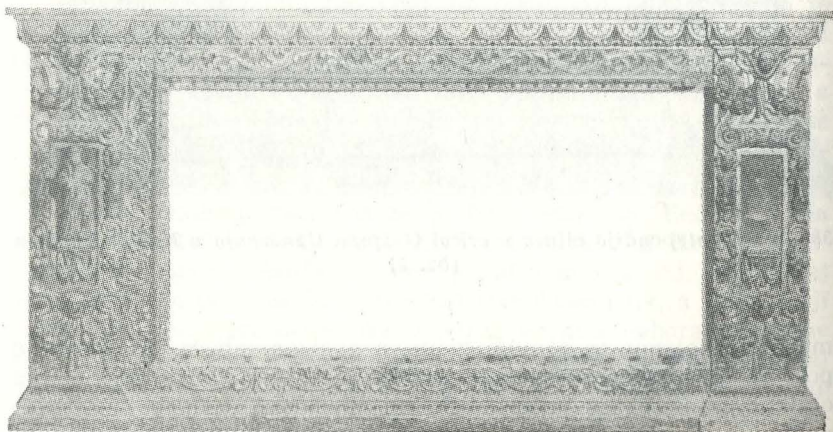
magarca, kojemu se ne vidi glava, s nogama jahača. Sa lijeva je potočić, čest dekor prizorima »Krštenja«, te nešto niže česma koja oblikom podsjeća na prikaze renesansnih česmi, a ispod toga sačuvao se rep nekog gmizavca, vjerojatno zmije. U pozadini se vide pastirske kućice i stabla. Polazeći od sačuvanih nabrojanih detalja uočava se da je ovdje tretman potpuno drugačiji od onog sa freske

»Rođenja«. Crtež nije naglašen već je podređen boji koja određuje prizor. Tonalitet je zelenkast. Znatna pažnja poklonjena je krajo-liku i drugim detaljima. Ljudski likovi nisu ispunili svu površinu zida kao na freski susjednog zida.

Zid apsidalne niše sačuvao je mjestimično ostatke boje na površinskim slojevima vapna. Nešto bolje je očuvana vanjska strana tog zida, koja — gledajući je iz jednobrodnog prostora crkve — u gornjem lijevom uglu sadrži poprsje anđela raširenih krila u plavoj odjeći, glave znatno oštećene. Možda se radi o simbolu evanđelista Ivana, iako se evanđelisti na likovnim prikazima obično ne izdvajaju. Na istom zidu sačuvali su se prikazi peterolatičnih crvenih cvjetova kojima je obris naglašen crtežom tamnijih linija. Vjerojatno je ovaj crtež kasniji od prikaza na zidovima južne kapele.

Na glavnom oltaru ostale su sačuvane dvije predele. Obe su drvene, oslikane. Lijeva sadrži prikaz sveca u biskupskom ornatu s mitrom na glavi i štapom u desnoj ruci. Lijevo drži maketu grada kojim dominira zvonik. Grad je opasan bedemima. Crtež je naglašen izrazitijim tamnim potezima. Koji je svetac predstavljen ne može se pouzdano reći, ali obzirom na biskupske atribute i maketu grada vjerojatno se radi o sv. Dujmu ili pak o bl. Ivanu Ursijinu što je moguće obzirom na štovanje prvog sveca u susjednom Splitu i drugog u Trogiru.

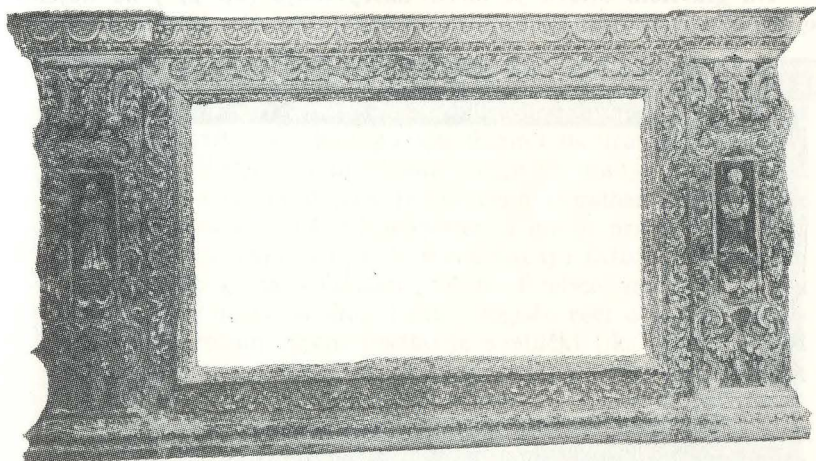
Na desnoj pali je lik sv. Antuna u franjevačkom odijelu s aureolom i naglašenom tonzuruom. U lijevoj ruci mu je otvorena knjiga a na njoj lik djeteta Isusa. Pri dnu u pozadini naslućuju se brežuljci i obrisi grada. Odlikuje ih naglašeni realizam i sigurno

39. Okvir antependija glavnog oltara u Crkvi Gospihog Uznesenja u Kaštel Lukšiću (br. 2)

je da predstavljaju majstora kao osrednjeg slikara domaće sredine. Vjerojatno oba sveca pripadaju kraju XVIII st.

Mnoge su okolnosti utjecale na činjenicu da su u Dalmaciji spomenici u drvu znatno slabije očuvani od kamenih ili kovinskih. Ipak, vrijedan pažnje je broj sačuvanih antependijskih drvenih okvira i to ne samo u široj okolici Splita već i u drugim mjestima. Ovo naglašavam s razloga što su oni predmet posebnog interesa u ovom trenutku. Obradujući ih, vidjeli smo da oni predstavljaju pokretni dio oltara. Naime, donji dio oltara, njihovu kamenu menzu flankirali su antependiji, mahom svileni ili kožnati, vezeni ili oslikani, s ukrašenim drvnim okvirima. Antependiji su rijetko očuvani. Komparirajući njihove okvire s područja Splita i okolice, uočava se da način primjenjivanja ukrasnih elemenata nigdje se ne ponavlja doslovno, iako se određeni detalji mogu naći kod više različitih primjeraka. Njihova se sličnost ogleda u dekorativnoj obradi površina s karakterističnim kasnorenesansnim ili ranobaroknim motivima, bilo da su im kićeni i stilizirani geome-

40. Okvir antependija u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću (br. 3)

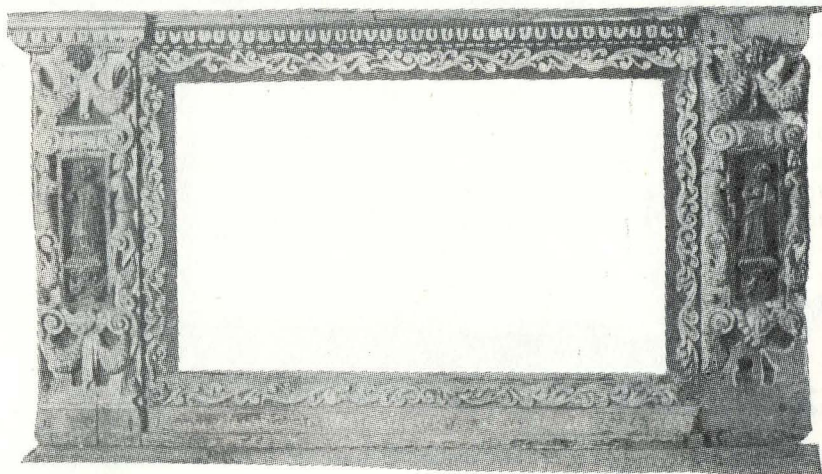
trijski oblici i lisnati motivi dani kao isključiva dekoracija ili su u iste ukomponirani svetački likovi i anđeoske glavice.

U drugoj Manolinoj vizitaciji iz 1760. g. koja obuhvaća crkve splitskog područja spominju se oltari kao cjelina, ali o antependijskim okvirima nema posebnog spomena. To znači da oni u trenutku vizitacije nisu bili predmet posebnog interesa crkve, a kako predstavljaju pokretni inventar koji se mogao dignuti i staviti pri svečanostima, možemo pretpostaviti da se antependijski okviri pri Manolinoj vizitaciji lukšićke crkvice nisu nalazili na oltarima već

su bili negdje pohranjeni. Pošto su oni predmet posebnog interesa donosim redom njihov opis:

Na oltaru istočnog zida (br. 1)¹²⁾ nalazi se okvir antependija koji ima niz lepezastih polukrugova u koje su ukomponirane presječene rozete sa šest vidljivih latica i tučkom smještenim između gornjeg lagano profiliranog pojasa i stiliziranog uskog sitnolisnatog motiva. Ovaj niz povezuje isturene strane kojima ukras čini, idući odozgo prema dolje, bucmasta plastično izvedena glava krilatog anđela koju podržavaju jednostavne, prema unutra savijene volute. Uski lisnati friz dijeli ove strane na dva dijela. Donjim dijelom dominiraju plošne volute izvedene u obliku slova S, između kojih se nalazi lisnato cvijetni vijenac. Donji dio završava stepenastom profilacijom i ornamentiranim motivom lišća. Središnji okvir antependiju koji nije u potpunosti očuvan čine veoma stilizirane plošne volute s uprošćeno izvedenim lisnatim motivom između njih. Uz sam rub teče motiv probušenih polukrugova s uskim jezičcima između. Kameña menza ovog oltara ima uklesanu godinu posvećenja DIE 7: 7 BIS 1686.

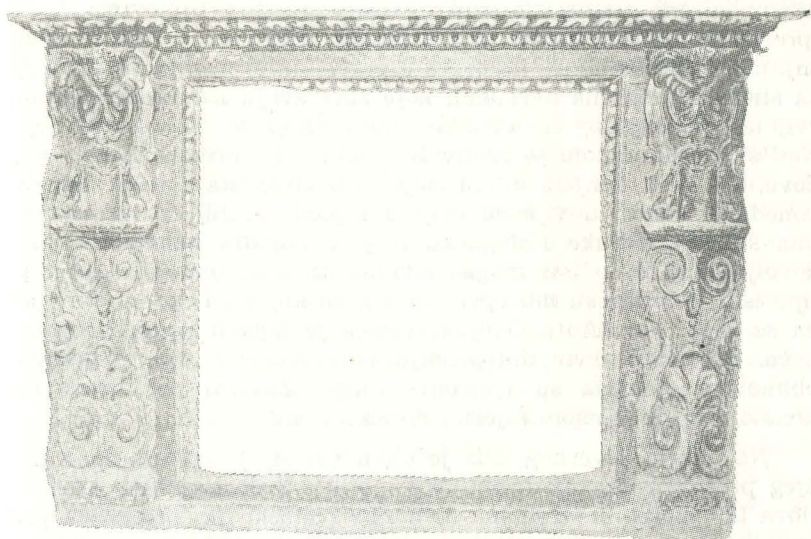
Na glavnom oltaru je okvir antependija (br. 2)¹³⁾ na kojemu se između profiliranog friza ukrašenog lisnatim nizom i donjeg

41. Okvir antependija oltara u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću (br. 4)

¹²⁾ *Manola* — isto, str. 331 a: Altare divi Antonij Patavini. Vidit Altare divi Antonij Patavini totum lapideum, benè elaboratum, benèque provisum et ornatum, cum decenti Portabili in mensa inciso cum recentibus vasculis, et floribus, pro que nihil opus fuit ordinare. Isto, na str. 333: Per l'Alt. di s. Ant.^o, nihil.

¹³⁾ *Manola* — isto, str. 331: Altar Maggiore.. Vidit itaque Altare majus, super que asservatur Sanctis.ma Eucharistia, ipsumque bene servatur, ac provisum de omnibus necessariis, cum sue Portabili in mensa inciso, pro quo nihil opus fuit ordinare. Isto, na str. 353: Monsig, Manola Decreti Per l'Alt. Maggiore, nihil.

42. Okvir antependija oltara u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću
(br. 5)

motiva koji čini stilizirani antički kimation, ponavlja motiv s oltara br. 1, i taj prekriva cijelu gornju dužinu okvira uključujući i izbočene strane. Podjela ovih strana ovdje je manje naglašena i čitava površina ostavlja dojam jedinstveno ornamentirane plohe. Sredinom dominira svetački lik smješten u maloj pravokutnoj niši koju sa strana zatvaraju herme. Iste završavaju izduženom čaškom cvijeta prislonjenog na iskičenoj voluti. Svetica ima okrunjenu glavu i naboranu dugu haljinu, i nije moguće reći o kojoj se svetici radi. Na suprotnoj strani nestao je svetački lik. Iznad i ispod su bucmaste, plastično izvedene glavice krilatih anđela, smještene između voluta s bogatim plodovima cvijeća i voća. Središnji okvir nije u cijelosti sačuvan a čine ga vitičaste lisnate grane koje valovito teku uokolo okvira, a na kutevima završavaju lisnatim, kvadratno oblikovanim rozetama.

Okvir antependija sjevernog zida (br. 3)¹⁴⁾ ima između gornjeg profiliranog friza i donjeg ukrašenog motivom antičke kime,

¹⁴⁾ *Manola* — isto, str. 331 a: Alt divi Georgij.

Invisit tandem Altare divi Georgij, bene de omnibus provisum. Supra ipsum tamen vidit ligneum Tabulatum, pro reparando ipso Altari à pulvere, sed nimis imeum, provat illud super Altare Ssmi. Rosarij. Super Altaria divi Antonij, et. B. M. V. de Misericordia conspexit pariter sua Tabulata, qua in decenti altitudine protracta, ornamento inserviunt ipsis Altaribus: super hoc autem, et Rosarij deformitatem representant, ideo decrevit, ut hoc duo Tabulata in pari altitudine protrahantur, et elevantur cum illis divi Antonij et B. M. V. Misericordia.

Isto, na str. 333: Per l'Alt, di. s. Giorgio, nihil.

ukomponirani motiv kao kod okvira označenih brojevima 1 i 2 (presječene rozete). Izbočenim stranama naglašen je samo središnji dio kojim dominira lik sveca u pravokutnoj niši. Niša je i ovdje sa strana flankirana hermama koje završavaju izduženom čaškom cvijeta, prislonjenog na cvijetne motive koji se dalje nastavljaju. Nad svetačkim likom je motiv S voluta s vijencem cvijeća i plodova, dok je u donjem dijelu smještena andeoska glavica, također između S voluta u vijencu cvijeća i plodova. Lijevi svetački lik ima sklopljene ruke i dugačku haljinu bogatih nabora, što nije dovoljno da bi se isti mogao atribuirati. Desnome je haljina po tipu ista, no ruke su mu opružene i nose knjigu, te pretpostavljam da se radi o sv. Anti. Obojici svetaca je lagano ispružena lijeva noga. Središnji okvir antependiju čine vitičaste lisnate grančice oblikovane kao da su vjetrom vitlane. Završni profilirani rub ponavlja u umanjenom mjerilu antičku kimu.

Na oltaru sjevernog zida je okvir (br .4)¹⁵⁾ kojemu ispod gornjeg profila u čitavoj dužini teče motiv stiliziranog lista u obliku slova U. Izbočenim stranama dominira svetački lik smješten u pravokutnoj niši koju podržava ukrašena konzola. S lijeva je neidentificirani lik svetece u dugačkom naboranom ornatu, desne ruke podignute uz rame, dok u lijevoj drži neodređeni predmet. Desni lik odjeven je u dugu haljinu bogatih nabora, lijevom rukom pridržava knjigu, a u desnoj mu je vjerojatno kugla. Niše su sa strane flankirane torzima, odnosno hermama koje završavaju izduženom čaškom cvijeta prislonjenog na bogate S volute koje presijeca vijenac lišća i plodova. Iznad i ispod svetačkih likova je mala, plastično izvedena glava krilatog anđela, također između bogatih S voluta. Preko njih postavljeni su vijenci cvijeća i lišća. Središnji okvir antependiju čine plastično oblikovane vitičaste i lisnate grančice koje na uglovima spaja ukrasna rozeta. Donji pojas je veoma oštećen ali nam ipak dozvoljava naslutiti da je bio ukrašen motivom stiliziranog, povijenog lišća, modeliranog poput lista palmete.

¹⁵⁾ *Manola* — isto, str. 331: Alt: B. M. V. de Misericordia.

Invisit Alt: B. M. V. de Misericordia, opus Grecum, per quam devotam cuius vidit imaginem, refertam circum circa multis argenteis votis, et Coronis. Altare ipsum est bene de omnibus provisum, cum floribus, et ligneis vasculis recentibus novis. Imago Virginis Sanctissimae cooperta est sericeo indumento. Cogitans Illmus, et Rmus Dnus Epus, quod expediens esset, et decentius cooperire ipsam argenteo indumento, absque quod tot votis Icon deturpetur, ipsamque sacram imaginem in Processionibus deferre, decrevit prout infra.

Isto, str. 333 Per l'Altare della Misericordia. Sopra la Madonna non si tenga altro, che una Corona sola e si levino gl'Invoti, e le corone, a riserva d'una sola, e si formi dalli materii una vestima d'arg.^{to} pla Madonna.

Tripartita la Pala dell'Altare, pla Madonna si formi un capitello e la sua Imagine posta nello stesso Capitello si porti in Processione in occorrenza della preghiere per la Pioggia, o p altri bisogni.

Drugi okvir antependija s oltara istočnog zida (br. 5)¹⁶⁾ ima gornji profilirani friz ukrašen motivom stiliziranih geometrijskih kružića, između kojih su mali izduženi listići. Stranama je naglašena podjela u dva dijela dekorativnim postamentom školjkaste niše. Niše su bez svetačkih likova. Iznad njih su plastično oblikovane glave krilatih anđela koje zajedno s nišama sa strane zatvaraju već pomalo barokizirane volute. U donjem dijelu, u krupnijoj modelaciji ponavljaju se bogato savijene S volute sa stiliziranim lišćem unutar istih. Središnji okvir antependiju je oštećen a čine ga stilizirani listovi u obliku probušenih krugova. Donji friz poput oltara br. 4 ponavlja motiv stiliziranog lišća nalik listu palmete.

Na antependijskom okviru oltara južnog zida (br. 6)¹⁷⁾ gornji profilirani friz ima motiv stiliziranih geometrijskih kružića s malim izduženim listićima između njih. Stranama je naglašena podjela u dva dijela profiliranim postamentom niše smještene u gornjem dijelu. Niša je flankirana pomalo barokiziranim S volutama, a iznad nje ukomponirana je glavica krilatog anđela. U donjem dijelu, u jače naglašenoj modelaciji ponavljaju se bogate S volute sa stiliziranim rastvorenim cvijetom između njihovih gornjih krakova. Središnjem dijelu nedostaje čitav donji dio, a dio ostale površine znatno je oštećen. Na sačuvanom se vidi da su ga činile vitičaste lisnate grančice. Donji pojas ponavlja motiv gornjeg, odnosno motiv stiliziranih geometrijskih kružića između kojih su listići.

Svih šest antependijskih okvira su iz druge polovice XVI st. U uvodu je rečeno da se o njihovu porijeklu ne može govoriti bar za sada na temelju arhivske građe, jer se ista nije sačuvala. Pre-

¹⁶⁾ *Manola* — isto, str. 331: Alt. Ssmi Rosarij

Accessit ad Altare laterale à cornu evangelij, Gloriosae Virgini Mariae Sanctis.^{mi} Rosarij dicatum, quog invenit benè provisum, cum sex candelabris ex auricalco, et sex aliis argenteis, quatuor quorum dono data fuere Altari Gloriosae Virginis à qm Hieronymo Girardini, duo verò provisa fuere à Confratribus. Maestati candelaborum non correspondent Flores qum vasculis, quorum provisionem decrevit.

Supra ipsum Altare vidit ligneum tabulatum nimis imeum, et Altari annexum, quod deformitatem veddit, ideoque ipsius sublevationem decrevit.

Supra ipsum Altare vidit ligneum Reliquiarum inauratum, et intus Reliquias Sanctorum Constantij, Victorij et Giberati. Stat supra suam Basem, quae quia debilis erat, et saepè cedabat Reliquiarium, ipsa basis ampliata fuit. Quator in locis obsignatum erat sigileo predecessoris sui Fonda, sed in ampliacione Basis, sigilum eple omnibus in locis impressum super cera rubra fractum est. Apertum ipsum Reliquiarium, intactum in omnibus repertum fuit, ideoque decrevit, ut Reliquiae Sacrae cerae sigilo miniantur.

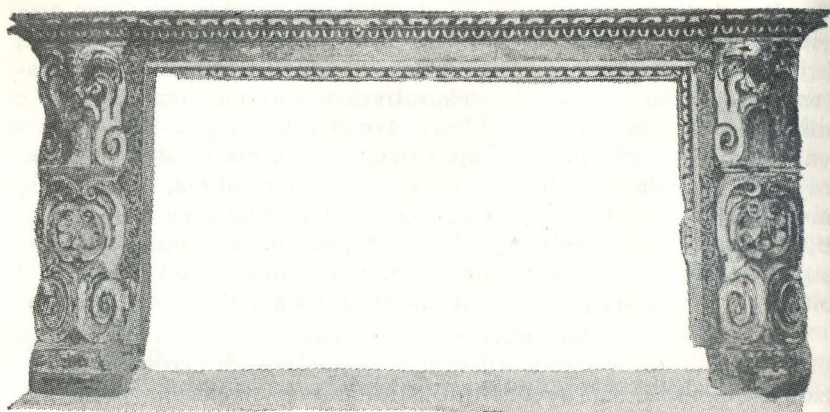
Isto, str. 353: Per l'Alt del Rosario

Si provedae 6 vasi, e 6 Palme decenti per l'Alt. de Rosario.

¹⁷⁾ *Manola* — isto, str. 331 a: Alt. divi Rochi

Vidit Altare divi Rochi, in sua speciali Capella locatum, benè de omnibus provisum, cum suis candelabris, vasculis et floribus. Imagines tamen faeminarum in Icone depictae bene olent.

Isto, str. 353: Per l'alt. di S. Rocho, nihil.

43. Okvir antependija oltara u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću
(br. 6)

ostaje nam stoga tražiti analogne tipove na širem području Splita, i makar djelomično na području srednje Dalmacije. Polazeći od takvih komparacija doznajemo da se imena autora sličnih antependijskih okvira ne spominju ni n. pr. u arhivu Otoka kod Korčule,¹⁸⁾ a također ni u onima splitskih crkava sv. Luke¹⁹⁾ i Gospe od Soca, a svi ti objekti imaju drvene okvire antependija. Kako su mnoge crkve obalnog pojasa imale slične okvire, sigurno je da je taj tip bio uobičajen u našim krajevima. Pri njihovom datiranju i određivanju njihove stilske pripadnosti trebalo je potražiti komparacije s analognim dekorativnim površinama spomenika kako u drvu, tako i u kamenu. K. Prijatelj kaže da su lukšićki primjerci karakteristični za kasnorenesansnu ornamentiku, te da se mogu datirati oko 1600 g.²⁰⁾

Tri su pretpostavke o njihovu porijeklu:

Prva nas upućuje na misao da se ovdje radi o uvozu iz Mletaka što je obzirom na ondašnje prilike moguće pretpostaviti.

Druga nam pretpostavka dozvoljava pripisati ih domaćoj radionici ili lokalnom majstoru koji je radio pod mletačkim utjecajem što je opet moguće obzirom na poznatu srednjovjekovnu tradiciju naših drvorezbarskih radionica, koje, uz utjecaj prekomorskih talijanskih gradova djeluju do XVIII st.

¹⁸⁾ Dva antependija s Otoka kod Korčule (Badija) čuvaju se u franjevačkom samostanu u Zadru, dok je treći smješten u riznici korčulanske katedrale. Sam arhiv se čuva kod Male Braće u Dubrovniku i tu nema spomena ni o oltarima kao cjelini, a ni o antependijima odnosno antependijskim okvirima.

¹⁹⁾ Ovaj se antependij nalazi na oltaru crkve sv. Duha u Splitu, nakon što je skinut s izvornog mjesta u crkvi sv. Luke u Varošu u Splitu, pošto je ista stradala bombardiranjem u prošlom ratu.

²⁰⁾ Prema usmenom saopćenju K. Prijatelja.

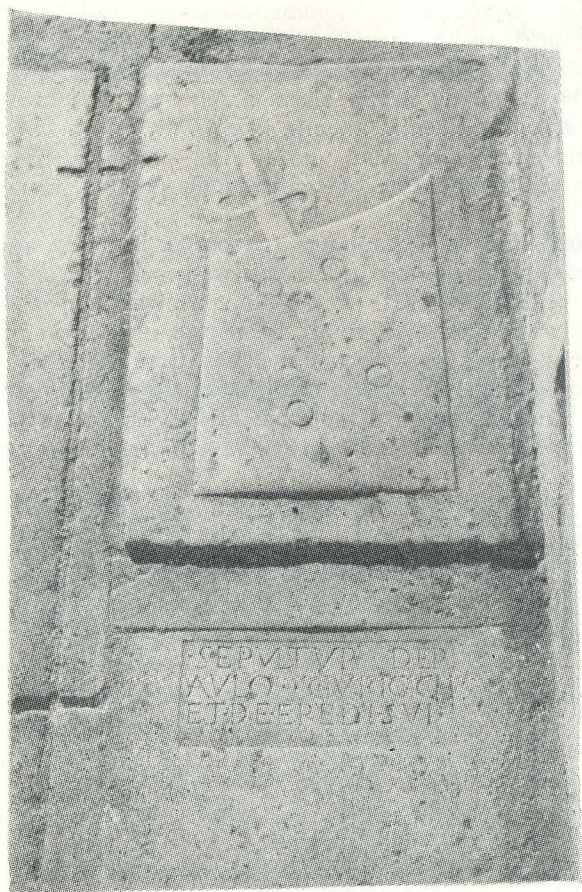
I treće, moguće je da je spomenute antependijske okvire izrezbario mletački rezbar naseljen u Kaštelima ili u Splitu, što je također moguće obzirom na nešto retardirane odlike kasnorenesansnih elemenata na našim okvirima, a i na činjenicu da su još čitavih 200 godina kasnije, točnije krajem XVIII st. talijanski majstori nastanjeni u Šibeniku radili i za područje Kaštela,²¹⁾ što opet može biti samo nastavak uobičajenog starijeg iskustva ili tradicije.

Polazeći od prve i posljednje pretpostavke da su antependijski okviri lukšićke crkvice rad mletačkih majstora, a poznavajući mletačke radove XVII i XVIII st. u Dalmaciji, opažamo da su ovi vrsniji od lukšićkih okvira. K tome, slični primjerci se ne mogu vidjeti u Veneciji. Mogu se samo uočiti dekorativni elementi koji se ponavljaju djelomično u kamenu ili drvu. To su vitičasto savijene grančice uokvirene lišćem i motivom kimationa što ga je renesansa preuzela od antike, stilizirano lišće, presječene rozete, pomalo ba-

44. Crtež za fresku na zidu u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću, crtala ing. arh. S. Machiedo

²¹⁾ K. Prijatelj: Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji, Zagreb 1956, str. 44.

45. Nadgrobna ploča u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću

rokizirane S volute s vijencem lišća, cvijeća i plodova, i sl. Na oltarima mletačkih crkava nema antependijskih okvira sa svetačkim likovima, anđeoskim glavicama i drugim ukrasima rađenim poput onih u lukšićkoj crkvi. No zato se tipične kasnorenesansne vitičasto oblikovane lisnate grane, obradom slične našim okvirima mogu naći na Calcagninoj oltarnoj pali bazilike u Lorettu²²⁾, na okviru Segaline »L'abbodanze« u venecijanskoj duždevoj palači²³⁾, kod Sansovinijevih oltara i okvira njegovih Madonna, itd. Motiv rozeta poput onog na okvirima označenim brojevima 1, 2 i 3, sličan je dijelu ukrasnog friza s baze ulaznih pilastara u baptisterij mle-

²²⁾ A. Venturi: Storia dell'arte italiana X, La Scultura del cinquecento I, Milano 1935, fig. 612.

²³⁾ *Ibidem* III, fig. 152.

tačke crkve sta Maria de Miracoli, djelu braće Antonia i Tulia Lombardo²⁴). Upada u oči da su navedeni komparativni primjerci mahom djelo majstora lombardesa nastanjenih u Veneciji. Međutim, ova komparacija ne bi trebala poslužiti kao polazna točka za atribuiranje lukšićkih okvira, a to ne samo zato što se ukrasni motivi kao cjelina kompoziciono razlikuju od navedenih primjeraka u Italiji, već i stoga što su braća Lombardi jednako kao Sansovino i Calcagna prvenstveno skulptori dubokih reljefa, a tek potom dekorateri. Zato, unatoč određenoj sličnosti vjerujemo da lukšićki okviri antependija nisu rad mletačkih rezbarskih radionica, već domaćih majstora koji su radili pod mletačkim utjecajem, i to zato što se isti dekorativni motivi vitičastih grančica, cvijetne ornamentike i stiliziranog kimationa mogu naći i na drvenim korskim sjedalima franjevačke crkve na Hvaru, kao i na drvenom glavnom oltaru te crkve. Ta se korska sjedala datiraju 1583 g. a djelo su Korčulanina Frana Čiočića i Zadrana Antuna Spije, dakle domaćih majstora. Ako se pak želi dati sinteza antependijskih okvira lukšićke crkvice, onda se može zaključiti da oltari označeni brojevima 1, 2 i 3 imaju gornji friz isti. Oltari 2 i 3 isti su u načinu obrade bočnih strana s tom razlikom što je oltar br. 2 jednostavniji i čišći u interpretaciji dekoracije, a br. 3 kićeniji.

46. Nadgrobna ploča u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću

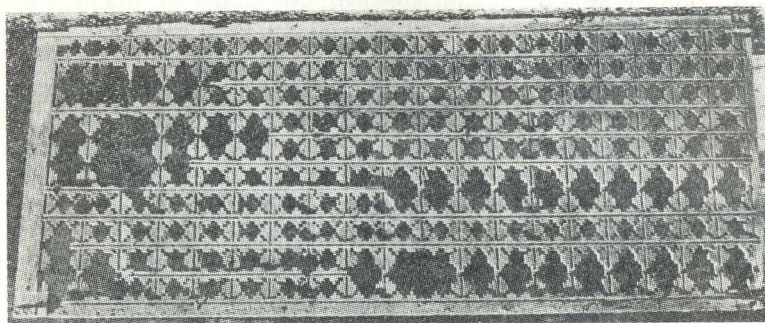
Oltarima br. 2 i 3 približava se po načinu obrade bočnih strana oltar br. 4. On je po tipu vrlo sličan, ali je obrada pojednostavnjena.

Na sva četiri primjerka koja su upravo spomenuta, u unutar-njem okviru antependija proteže se listnata vitica koja vanira jedino u načinu kako je izvedena. K tome oltari 2, 3 i 4 imaju kutne rozete u dekorativnom okviru. Okvir br. 1 (sl. 38) u obradi bočnih površina blizak je okviru br. 5 i 6 (sl. 42 i 43), iako su ovi posljednji više plošni, jednostavniji osobito u prikazu voluta. Okvir br. 1 plastičniji je te pokazuje različiti tretman u prikazu andeoskih glavica i voluta s vijencem lišća i cvijeća. Okvirima br. 4, 5 i 6 isti je gornji friz sa stiliziranim listovima.

²⁴) *Ibidem* I, fig. 269.

Okvirima pod brojem 4, 5 i 6 gornji friz je sličan dvama antependijskim okvirima s Otoka Korčule, a koji se danas čuvaju u franjevačkom samostanu u Zadru, dok je treći pohranjen u korčulanskoj riznici potpuno drugačiji, i sigurno je rad druge radionice.

Nakon ove međusobne analize antependijskih okvira možemo zaključiti da oni nisu rad istog majstora već najvjerojatnije iste radionice. Dokaz ovome nalazimo u činjenici što su razlike u vr-

47. Pregrada u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću

snoći izvedbe pojedinih ukrasnih detalja različite čak i na pojedinom okviru. To nas pak upućuje na zaključak da su na jednoj cjelini, u konkretnom slučaju na jednom antependijskom okviru, majstoru pomagali njegovi učenici i pomagači. Moguće je da je takav predložak bio donesen iz susjednih Mletaka, jer je poznato da su ondašnje botege radile prema postojećem predlošku, te da je njihov rad bio često obrtničkog karaktera. O ekonomskoj moći naručioaca ovisio je izbor predloška i bogatstvo njegove dekoracije, odnosno izvedba antependija i njegova okvira u cjelini. U svakom slučaju konačni zaključak i određeniju atribuciju biti će moguće dati tek nakon detaljnije obrade više istih tipova, i to ne samo na širem području Splita, što u ovom trenutku nije moguće a što treba biti predmet posebnog, šireg proučavanja.

Potrebno je spomenuti i drvene nadstriješnice, tzv. celume koje su se sačuvale nad dvama oltarima sjevernog zida. Obzirom da su oni inače rijetko sačuvani, kao i na činjenicu da su ovi lukšićke crkvice očuvani dobro i u materijalu i u boji, njihova je vrijednost znatna. Oba imaju isti rubni okvir. Središnjim dijelom lijevog (zapadnog) celuma dominira okrugli medaljon oslikan školjkastim valovitim motivom, izmjenično plave sive boje, sa sitnim raznobojnim cvijećem po sredini. Ostala površina oslikana je geometrijski uprošćenim povezanim cvjetovima koji u mnogome podsjećaju na perforacije sa starohrvatskih pluteja. Prevladava intenzivno plava boja, jednako kao i na desnom (istočnom). I ovome sredinom do-

minira medaljon koji čini vijenac raznobojnog cvijeća, a u njemu je monogram Marije AM s krunom iznad. Ostalu površinu ispunja motiv sitnih zvijezdica, povezanih kockastim, geometrijskim pojednostavnjenim motivom. Obe nadstriješnice vjerujemo pripadaju XVIII st. Dvije drvene table priljubljene uz vertikalni zid crkve, sa strana oltara sjevernog zida, potamnjele su do mjere da je moguće tek naslutiti s desna bradati lik, a s lijeva poprsje jedne osobe, možda anđela.²⁵⁾

Na glavnom oltaru sačuvana je skulptura sveca u sjedećem stavu kojega sam sklona također pripisati XVIII st. Odjeća je bogatih nabora. Desna ruka je uzdignuta. Okružen je krilatim puttima i sadrži karakteristike baroka. Izraz lica je smiren, pomalo patetičan, i u okviru barokne skulpture ovog područja zaslužio bi određenu pažnju, jednako kao što bi i drvena skulptura sv. Ante, prenesena prije desetak godina iz crkve sv. Mihovila u Ostrogu u lukšićku crkvicu, zaslužila pažnju u okviru kasnorenesansne skulpture. Ovdje je svetac dan u franjevačkom habitu, kovrčaste kose i bucmastog lica. Lijeva ruka položena je na prsima, desnom opruženom uz bok drži knjigu. Upadaju u oči nesrazmjerno velike štake.

Veću umjetničku vrijednost predstavlja sačuvani krak križa²⁶⁾ s trilobnim završetkom, koji je vjerojatno u XIV st. bio oslikan. Nađen je prilikom konzervatorskih radova 1966. g. u južnoj kapeli, u zazidanoj niši puškarnice. Sačuvali su se ostaci crvene boje, zatim bijele i sivkasto plave. Na prednjoj strani, na crvenoj pozadini, nalazio se lik raspetog Krista. Na sačuvanom kraku vidljiv je donji dio tijela sa perizomom sivkaste boje. Noge su nage, razdvojene, i izgleda da su u stopalu spojene čavlom uz križ. U donjem zadebljanju uočava se simbol evanđelista Luke, vol s knjigom u ruci. U crtežu njegove glave sačuvani su ostaci smeđe boje.

Pozadina križa također je bila oslikana. Vidljivi su ostaci tamnijih nijansi crvene, ponegdje bijele, pa zelene boje, no koji je ikonografski motiv tu bio naslikan nije moguće odgonetati.

Ova crkvica sačuvala je i dva zvona od kojih je jedno u stilu empira prava rijetkost. Visine 17 cm, promjera 14 cm. ovo zvono

²⁵⁾ Vidi bilj. 14; *Manola* — isto, str. 331 a i 332:

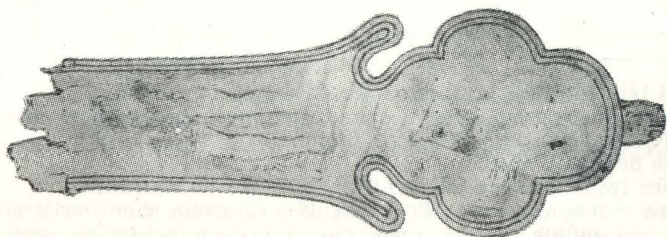
Vidit monstrosam trabem à muro ad murum per totam latitudinem eccle, positam ante capelam majorem in parva altitudine à terra, quae deturpat, obscurioremque reddit, eccliam ipsam.

Super ipsas quatuor tabulas, quae à muro ad murum in pari distantia se extendunt, vidit aliam Tabulam magnum, cum variis aliis parvis, sed nullius valoris, quae omnes eccliam deturpant, not ornant, pro quibus omnibus se reservavit.

²⁶⁾ *Manola* — isto, str. 332: ... et in sacrato loco cernitur posita magna Crux lignea.

48. Barokni kip u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću

49. Ulomak gotičkog križa u crkvi Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću, crtež

sadrži prikaz simbola evanđelista iznad kojih uokolo teče bogati vijenac listnato cvijetnih grana sa prevladavajućim grozdovima vinove loze. Uz rub je motiv meandera izveden geometrijskom preciznošću.

Drugo zvono pripada XIX st. Visina mu iznosi 14 cm, promjer 4. 16,5 cm. Jednostavne je površine, i ima samo utisnuto B a K, a nasuprot ovome brojku 20.

THE CHURCH OF OUR LADY OF ASSENTION AT KAŠTEL LUKŠIĆ AND ANTEPENDIUM FRAMES OF ITS ALTARS

Deša Diana

The church of Our Lady of Assention at Kaštel Lukšić is of a gothic-renaissance style. It is a single naved building with an apse, a small open belfry and two side chapels. It has been built in the XVth century and was in the possession of the noble Vitturi family. The same has been used by the population as the parish church until the XIXth century when the new one has been constructed.

Besides its specific architecture it preserved a rich inside inventory. There are six wooden baroque altars with antependium frames dating from the second half of the XVIth century and the same are of the utmost importance in this study. Although some of the elements might be considered as being made by Italian artists, there is a certain similarity to the work by local ones. In that respect this study should indicate and start researching this problem in a wider Dalmatian area. In the same church even the wooden choir balcony fence constructed by local artists from XVth century, a bell in empire style, tombstones with inscriptions and carving of arms from the XVth and XVIth centuries, wooden sculptures by local artists, old paintings. Two frescoes in the south chapel from cca 1600. with scenes »Christening« and »Birth« deserve special attention.